



Hans-Wilhelm Steinfeld har bak seg et langt liv som journalist og russiskekspert. Ovenfra med klokken ser vi 1) NRKs foto ved utnevnelsen i 1980; 2) Mikhail Gorbatsjov takker for Nobelprisen, og møter Steinfeld; 3) Steinfeld foran det beleirede parlamentet i Vilnius i januar 1991, og 4) sammen med nyutnevnte Algirdas Brazauskas i Vilnius i 1988. Alle foto utlånt av Steinfeld.

Medieminner

Kampen for sannheten



Hans-Wilhelm Steinfeld
Cand. philol., historiker og journalist

På russisk betyr pravda sannhet: Jeg var NRKs korrespondent i Moskva i fire perioder fra 1980 til høsten 2014, så jeg høstet mange erfaringer med både sovjetisk og postkommunistisk russisk sensur. Det ble en kamp for sannheten – pravda. Jeg holdt foredrag over emnet journalistikk mot sensur på den mediehistoriske konferansen i regi av Norsk Mediehistorisk Forening, Høgskulen i Volda, og OsloMet den 16. mars 2021. Min erfaringsmessige bakgrunn er 20 år stasjonert i Moskva, Budapest og Beograd, samt to studieår som stipendiat i Moskva under 1970-årene.

Den 7. november 1979 ble jeg under markeringen av revolusjonsdagen i 1917 på den sovjetiske ambassade i Oslo trukket til side av KGB-general Leonid Makarov. Han var ikke offisielt KGB-mann, men måtte treffe meg utenfor ambassaden. Jeg ble alarmert. For noen år tidligere ble den senere tolken for vår regjering, Jan Borge, erklært for persona non grata fordi han avslo et tilbud fra KGB om å jobbe for det sovjetiske sikkerhetspolitiet.

I min studietid som hovedfagstudent i historie i Moskva midt i 1970-årene knyttet jeg som russisktalende vennskap med jevnaldrende studenter. Disse vennene lærte meg mye om hvor lite de selv visste om forholdene i Vesten, dit de aldri hadde kunnet reise. Men mine venner fortalte meg også hvor brutalt både det sovjetiske samfunnet og regimet kunne være mot borgerne. Mangelsamfunnet skapte begrepet

sosial krybbebiting, det ble en atmosfære der alle sloss mot alle. Kampen for tilværelsen var hard. Selv en systemkritiker som Roy Medvedev ba meg et par år ut i 1980-årene om å ta med billedverk av Salvador Dali. Disse solgte han på svartebørsen for å ha penger til det nødvendige. Studenter og fremtredende dissidenter var preget av presset fra mangelsamfunnet, dette gjorde dem selvpoptatt, de hadde nok med seg selv, ja, de var seg selv nok, og hadde lest sin Peer Gynt. Dette gjaldt alle vanlige russere. Heri lå og ligger grunnlaget for det faktum at russisk utenrikspolitikk bare er en funksjon av innenrikspolitikken. Det var på den innenrikspolitiske arenaen at makten historisk gikk tapt i USSR. Det at jeg var flytende i russisk, ga meg et stort fortrinn i forhold til andre utenrikskorrespondenter fra vest, som ofte ikke kunne språket. Vi nordiske sto i en særklasse med våre russiskskunnskaper, målt mot særlig amerikanerne og britene. NRKs nære samarbeid med Sveriges Television (SVT) i

Moskva medførte at en hel generasjon svenske kringkastingskorrespondenter ble mine venner.

Som 29-åring med et lite barn og boliggjeld fryktet jeg utpressing hvis

jeg fikk jobben som NRKs korrespondent i Moskva i 1980. Så jeg løste en forsikring mot politisk motivert utvisning på én million kroner etter at jeg ble utnevnt våren 1980, min studie- og boliggjeld. Da jeg kom til Moskva, hadde jeg med en xerox-kopi av politisen. Den ba jeg en studiebekjent Andrej Korovin¹ gi til sin far Vadim, som var general i KGBs økonomi-stab. Poenget var at KGB skulle vite konsekvensen ved å utvise meg på politisk grunnlag, for eksempel fordi jeg ikke ville la meg verve. Denne sikkerhetsforanstaltningen mot press og sensur hindret at jeg ble utvist da Arne Treholt ble arrestert og siden dømt for å være KGB-agent i 1984. Slik danset jeg med ulver. Norge var

De russiske vennene mine lærte meg mye om hvor lite de selv visste om forholdene i Vesten, dit de aldri hadde kunnet reise

viktig og nærmest et prøvelfelt for flinke KGB-agenter under den kalde krigen. Da USSR falt fra hverandre for 30 år siden, snakket de fem øverste, profesjonelle KGB-generalene under KGBs formann, som var politiker, alle norsk. De het generaloberst Viktor Grusjko, generaloberst Gennadij Titov, generaløyntant Leonid Makarov og generalmajorene Stanislav Tsjebotok og Vladimir Sjisjin. «Den norske mafia i KGB», ble de kalt av KGB-oberst Mikhail Ljubimov. Jeg skulle personlig bli kjent med KGB-generalene Grusjko, Makarov og Tsjebotok.

På Moskva-opdrag fra Gerhardsen

Da jeg ble utnevnt til Moskva-korrespondent og tiltrådte i august 1980, fikk jeg i oppdrag fra selveste Einar Gerhardsen å finne en av hans beste venner, som hadde utvandret til Sovjetunionen i 1923: Han het Amund Myhre. Ved siden av Martin Tranmæl hadde Myhre vært Gerhardsens nærmeste ungdomsvenn. Gerhardsen hadde prøvd å finne sin venn blant 300 millioner sovjetere etter andre verdenskrig. Jeg fant ham ved hjelp av sykepleieren og språkstipendiaten Eva Stenersen i Kiev, hvor jeg visste Amund Myhre skulle bo, og dro dit for å oppsøke ham i september 1981. Han bodde fattigslig med sin kone i en toromsleilighet fra Khrusjtsjov-tiden. Hun var russisk. Og Myhre ønsket ikke å vise Gerhardsen sin armod, men ville møte ham i Moskva. Der og da viste han meg alle ungdomsbildene av seg selv, Einar Gerhardsen og Martin Tranmæl. Nå skulle det bli TV-program å la det populære sovjetiske TV-programmet «Ot vsej dusji», eller «Av hele mitt hjerte», som skildret gjenforeningen av slekt og venner mange år etter at folk kom fra hverandre under andre verdenskrig i USSR!²

Men møtet med Amund Myhre utløste en omfattende KGB-overvåking i Kiev, og tre årsaker lå bak: KGB ville hindre kontakt med Amund Myhre, «overhorisonten-radaren» kalt for Kiev-senderen i Norge forstyrret også sambandet norsk skipsfart og ble et konflikttema. I begynnelsen av september 1981 ble det også begått en alvorlig terrorhandling mot en synagoge i Wien. Antisemittismen sto fortsatt sterkt i sovjetrepublikken Ukraina. Jeg oppsøkte ikke Kiev-senderen like ved Tsjernobyl atomkraftverk. Men jeg var hos Amund Myhre, jeg var i Brodskij-synagogen,

og jeg var i Babij Jar, åstedet for nazistenes massakre på 55 000 Kiev-jøder i september 1941. KGB-skyggingen ble jeg klar over ved trikkeskifte fra Babij Jar til sentrum av Kiev. Amund Myhre hadde sagt seg villig til å møte Einar Gerhardsen. Men kort tid etter ringte ministerråd Nikita Aleksejev i Oslo til meg og meddelte at Myhre likevel ikke ville treffe Gerhardsen. Jeg spurte Myhre umiddelbart om sovjetiske myndigheter hadde vært i kontakt med ham. Dette benektet han, men fastholdt at han ikke ville treffe Einar Gerhardsen. Et godt TV-program gikk i vasken for NRK.³

Et tilfelle med en krigsfange som satt i Bergen i 1945 illustrerer hvor lenge fortielsen av de deporterte krigsfangenes skjebne søktes skjult av sovjetiske myndigheter, helt frem til 1981. Dette opplevde jeg selv nært på nært hold. Makar Fedotovsj Fedotov var tsjuvasj. Dette folkeslaget er en gren av dagens forfulgte folkeslag uighurene i kommuniststaten Kina. I Russland bor de fleste tsjuvasjer i regionen mellom Volga og Uralfjellene, området kalles Tsjuvasjia, deres hovedby heter Tsjeboksarij og de snakker en enestående variant av tyrkisk. Tsjuvasjene har sine religiøse røtter i islam. Fedotov bodde i Tsjeboksarij etter at han slapp fri fra filtrasjonsleiren i Sibir etter krigen.

Mot slutten av 1970-tallet nådde det første livstegn fra ham frem til hans venn og velgjører fra frigjøringsdagene i Bergen. Han het Jan Johansen, var meget ung i 1945, men hadde delt familiens sparsomme matrasjonering med denne sovjetiske krigsfangen. Krigsfangens venn i Bergen ble siden min fars nabo.

Jeg var begynt i Dagsrevyen, hvor folk oppdaget at jeg snakket russisk. Derfor kom Jan Johansen til meg for at jeg skulle oversette de første brevene som kom etter hvert. Makar skildret i brevene sin harde skjebne etter krigen, og de slitsomme årene som krigsfange hos tyskerne. Det var ingen bitterhet å spore direkte i brevene, men det sto å lese mellom linjene, da Makar beskrev sin periode på tømmerhogst i Uralfjellene. Der lå det svært mange fangeleirer, hvor lesozagotovski – tømmerhogsten - var sysselsettingen.

Da jeg ble NRK-korrespondent i Moskva i august 1980, hadde jeg derfor med meg en idè. For på sovjetisk TV gikk et program som het «Av hele mitt hjerte». Her ble slekt og venner som ble adskilt under krigen gjenforent på rørende vis. På 1970- og 1980-tallet ble



OMON-offiser fra det russiske opprørspolitiet sjekker ID-kortet til kameramann Jurij Linkevitsj, som uredde bare filmet i vei.

dette programmet, som ble sendt på søndager, sovjet-tidens «versjon» av den senere norske program-genren «Tore på sporet». Å la Jan Johansen få møte Makar Fedotov hjemme i arbeiderkolonien ved Tsjeboksarij foran NRKs kamera var en idé som min mentor Erik Bye tente på, og han fikk med seg mitt bysbarn Jarl Munch må programideen. Men på den tiden kunne ikke jeg som utenrikskorrespondent reise til en provinsby i Russland uten å ha søkt og fått lokalt visum dit minst 48 timer på forhånd. Programideen måtte jeg derfor presentere for direktør Lev Koroljov i utlandsavdelingen til den sovjetiske kringkasteren, Gosteleradio. Hans avdeling var et service-organ, men også en politisk vaktbikkje for oss kringkastings-korrespondenter fra vest. Nå viste vaktbikkjen seg. Resultatet beskrev jeg i bokform allerede for snart førti år siden.⁴

Sovjetiske myndigheter ville ikke slippe hverken meg, mitt russiske team eller Jan Johansen hjem til Makar Fedotov, for å se hvordan han hadde levde

og levde nå, mer enn 40 år etter at han ble krigsfange i Norge. Han bodde i Torfjannaja Ulitsa nr. 14, 428902 Tsjeboksarij. Vi brevvekslet flittig i 1981. For telefon hadde den gamle krigsfangen ikke på Torvgaten i Tsjeboksarij – torv som i gressstust. Jeg henvendte meg til den sovjetiske ambassaden i Oslo, til sovjetisk UD og til det sovjetiske krigsveteranforbundet. Selv eksfangen fra «Blodveien» i Nordland, Igor Trapitsin, som ble Odd Mjeldes venn, vred seg ynkkelig unna min forespørsel om hjelp for Makar Fedotov. Trapit-

På den tiden kunne ikke jeg som utenrikskorrespondent reise til en provinsby i Russland uten å ha søkt og fått lokalt visum dit minst 48 timer på forhånd

syn var bare opptatt av at han skulle reise til Norge som «ambassadør» for det sovjetiske krisveteranforbundet, som han på et vis også ble.⁵ Til sist fikk jeg løfte om at Jan Johansen og Makar Fedotov kunne få treffes i Vennskapets hus på Kalininprospektet i Moskva, bare et steinkast fra den norske ambassaden på Ulitsa Vorovskogo 7, i dag kokkegaten eller Povarnaja, mens Kalinin-prospektet heter Novij Arbatov i dag. Avslaget på vårt opprinnelige ønske ble grunn-

gitt med at Makar skulle være en druckenbolt. Men et strengt kontrollert møte i offisiell regi i Moskva kunne myndighetene tillate. Heller ikke dette ble det noe av. Og jeg siterer fra mitt bitre, ti siders klagebrev til presidenten i det sovjetiske krigsveteranforbundet fra 3. oktober 1982, den samme dagen som KGB stanset Makars forsøk på å nå meg ved å reise til Moskva og programforberedelsene i hovedstaden:

I dag morges kjørte vi til markedet, jeg og min fire år gamle datter Hilde. I forrige uke ringte Makar min sekretær, selv om jeg var bortreist. Han fortalte, at han kom til Moskva den 1. oktober. Han ville treffe meg for første gang her. Til nå har vi bare skrevet brev, og en eneste, fattigslig gang har vi snakket på telefon. Så vidt jeg vet, bor et av hans barn i Moskva. Jeg kjenner ikke dette mennesket, heller ikke adressen eller identiteten til ham eller henne.

Så jeg ba min sekretær om å sende et iltelegram til Makar og fortelle, at jeg først ville være i Moskva etter den 2. oktober. Derfor ble jeg glad da jeg kom tilbake til byen i går, og ble møtt med beskjeden om at Makar hadde ringt og sagt at han ville komme med sin kone i dag tidlig. Derfor kjøpte vi blomster på markedet i Tsjerjòmysjki og dro til møte med et menneske på Kazan-stasjonen – et menneske som jeg har kommet til å respektere på grunn av ganske sammensatte årsaker.

Jeg visste også hvor jeg skulle finne ham. Fra naboens telefon hadde han fortalt, at de skulle komme klokken 9.20 med tog nummer 53 og den niende vognen. Jeg vet at Makar ikke har telefon hjemme. Vi ble litt forsinket, Hilde og jeg. Tog nummer 53 kjørte allerede inn på spor nummer 9 da vi løp frem for å møte Makar. Da vi kom frem til vogn nummer 9, gikk allerede de siste passasjerene ut av vognen. Makar Fedotovitsj var ikke å se. Jeg kjenner hans ansikt fra foto. Så der sto jeg da, med blomstene og en liten pike som lurte på hvor den mulige 'reservebestefaren' var blitt av. Jeg lurte selv, også. Så jeg spurte meg for. Jeg spurte en gammel dame som gikk ut av vogn nummer 9. Hun fortalte meg den historien som tjener som direkte årsak til dette brevet. Og historien er i sannhet forbausende:

I går klokken åtte om kvelden stanset hurtigtoget i den vesle byen Kanasji. Folk fra militsiaen (politiet) førte denne virkelige krigsveteran med kone ut av vogn nummer 9 og beordret dem hjem. Deres aldrende reisefelle kunne ikke fortelle meg nøyaktig hvorfor dette skjedde. Hun hadde bare hørt noen ord om et eller annet telegram som noen hadde sendt til Makar Fedotovs naboer. Jeg tror den gamle, snille kvinnen blandet de faktiske hendelser en smule. Men hun fortalte meg likevel at den 70-årige Fedotov som knapt bærer noen medalje, ikke ønsket å forlate sin plass i toget.

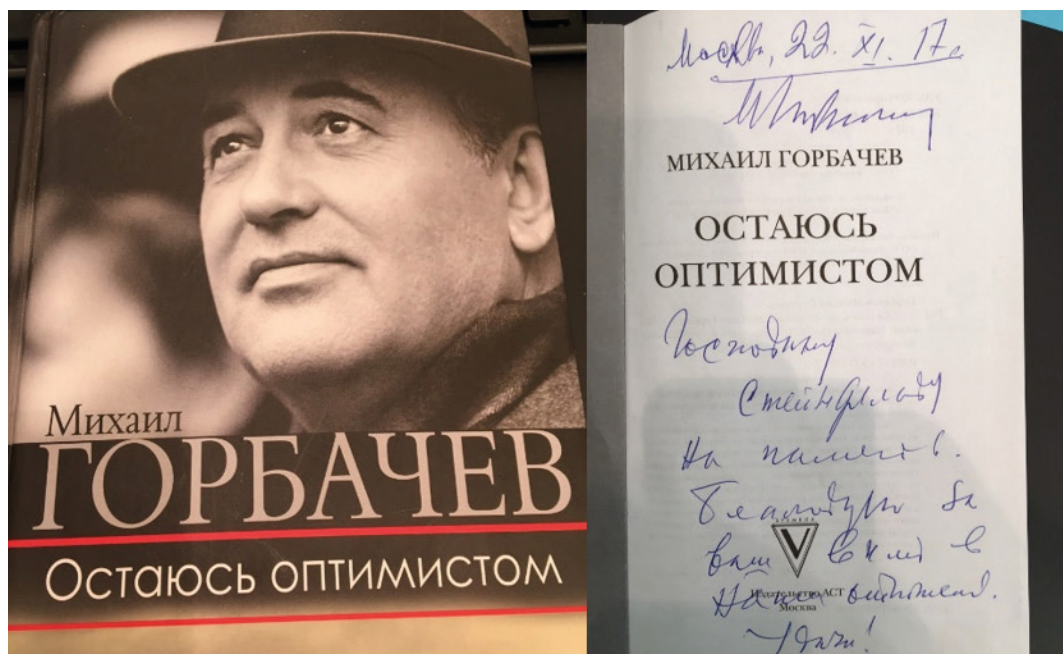
I sannhet fikk de repatrierte krigsfangene etter redslene i nazistenes varetekt under den andre krig, knapt med plass på annet enn fange-tog da de kom hjem til Moder Russland i 1945. Behandlingen av den tidligere krigsfangen Makar Fedotov var noe av det mest motbydelige som jeg observerte fra sovjetiske myndigheters gjennom alle de fire periodene da jeg sto på post i Moskva for NRK som korrespondent.

Omfattende KGB-overvåking

I dag er det lett nok å illustrere at alle var redde for KGB i sovjetsamfunnet, fra bunn til topps. 11. mars 1985 ble Mikhail Gorbatsjov valgt til generalsekretær i Sovjetunionens kommunistiske parti. Om den første morgenen på denne posten skrev han selv:

Klokken var rundt fire om morgenen da jeg kom kjørende hjem. Raisa Maksimovna ventet på meg. Vi gikk sammen ut i hagen på landstedet: For helt fra første stund av vår botid i Moskva førte vi aldri alvorlige samtaler om politikk innendørs, hverken i leiligheten i byen eller på landet – for man visste jo aldri. Så vi spaserte lenge langsmed hagegangene og diskuterte det som hadde skjedd, og mulige konsekvenser.⁶

I samme bok beskrev Gorbatsjov (på side 110) at han fem år tidligere hadde ønsket å invitere sin nabo på landet, KGB-formannen Jurij Andropov, på grillmiddag sommeren 1980. Jurij Andropov ringte til Gorbatsjov og takket nei av hensyn til Gorbatsjov selv. «For dagen derpå begynner sladder: Hvem var



Eksterne journalistiske priser ble det også en del av, forteller Hans-Wilhelm Steinfeld. Men en bokhilsen fra 22. november 2017 står høyest i hans journalistiske minnebok. «Jeg forblir optimist», het den nylig avdøde Sovjet-lederen Mikhail Gorbatsjovs memoarer. Den russiske teksten er oversatt til norsk av Steinfeld, og sier: Moskva, 22.11.17. Til minne for Gospodin Steinfeld. Jeg takker for innsatsen Deres i vårt forhold og ønsker lykke til.

der, hvorfor møttes de, og hva snakket de om? Så begynner de å rapportere til Leonid Iljitsj (Bresjnev). Og jeg sier dette Mikhail, først og fremst av hensyn til deg selv!»

Redaktøren av samizdat-tidsskriftet *Jøde i Sovjetunionen* hadde vært Viktor Brailovskij.⁷ Han var doktor i matematikk da han i 1980 ble arrestert og forvist for fem år til en ørkenby i Kasakhstan. Mellom 1980 og 1984 underholdt jeg hans mor, kone og to små barn, og likviderte for min regning deres gjeld på leiligheten før jeg dro hjem etter første periode som Moskva-korrespondent i 1984. Denne kontakten ble nok min første belastning i forholdet til KGB. For denne familien var meget tett overvåket av KGB, som særlig kartla hvem som kontaktet hustruen Irina. De bodde nær meg, og jeg trodde først ikke at KGB observerte meg da jeg kom og gikk med medisiner og mat.

Familien slapp først ut til Israel i 1987. Jeg besøkte dem i Tel Aviv i 2004. Da var Viktor blitt vise-innen-

riksminister i Ariel Sharons regjering, der han satt for det ikke-religiøse partiet Shiniu, som Viktor var co-formann for. Under en sabbat i januar ble jeg invitert hjem til dem i boligblokken der de bodde i nordlige Tel Aviv.

Viktor ville dele en kontroversiell sladderhistorie fra indre regjeringkretser med meg. Så han skrudde på springen for at vannsuset skulle forstyrre mulig avlytting. Jeg begynte å le:

«Vita, det der drev vi med hjemme hos dere på Vernadskij-prosjektet i Moskva, men som nummer to i innenriksdepartementet i Israel er du jo toppsjef nummer to for hele politiet i landet, så det der trengs vel ikke?!» «Jo nettopp derfor!» utbrøt Viktor Brailovskij med oppspilte øyne. Om dette var en senskade etter et langt liv under KGB-overvåking i sovjet-samfunnet, eller om en million sovjetjøder brakte med seg mentaliteten til Israel, dit de kom mellom 1990 og 1993, er jeg sannelig ikke sikker på til denne dag!

«Svartmaling av sovjetisk virkelighet»

1982 ble et vendepunkt til det avgjort verre for mine arbeidsforhold som utenrikskorrespondent i Moskva. I februar 1982 trykket det liberale litteraturtidsskriftet *Novyj Mir* i Moskva Jurij Nagibins novelle «Tålmodighet» på litt under 100 sider. Jurij Nagibin var på et vis en slags sovjet-litteraturens svar på Ernest Hemingway. Når han utga en ny roman, lå folk i soveposer på fortauene foran bokhandlene for å sikre seg et eksemplar. I 1982 var vanskeligheten til invalidiserte helter fra andre verdenskrig hans tema. De hadde gjerne to–tre av sølvmedaljen *Za Otvagu* («For tapperhet under ildgivning»), men proteser for avskutte lemmer fikk de aldri. Nagibins bitre novelle rammet så hardt fordi andre verdenskrig var blitt kommunistpartiets legitimitetsgrunnlag etter som den røde gløden bleknet etter oktoberrevolusjonen i 1917. I den mer doktrinære avisen til forfatterforeningen,

Literaturnaja Gazeta, hengte sjefredaktør Aleksandr Tsjakovskij den store dikteren Nagibin ut for svartmaling av sovjetisk virkelighet, og slikt var antisovjetisk adferd. Nagibin ble kneblet, men klarte å få trykket en artikkel i ukeavisen *Novoje Vremja* (eller *Ny Tid*) ved å beskrive Johan Borgen som de svakes forsvarer i samfunnet. Det satte meg på sporet. Det ble et langt TV-program basert på et etsende Nagibin-intervju om regimet i Kreml. Og hans lange fortelling «Tålmodighet» ble utgitt på norsk.⁸ Vladimir Vojnovitsj, av Nagibins støpning og popularitet, skrev den satiriske romanen *Monumental propaganda* i 2001 og fikk «Putin»-prisen for sin harselas med både stalindyrkelsen og terrorismen. Til Vladimir Putins 63-årsdag 7. oktober 2015 brente Vojnovitsj av denne salven mot Russlands president:⁹ «Jeg ønsker at et internasjonalt tribunal må ta seg av ham!» Pennens riddere i Russland tilgir ikke sine sensorer, enten de var hvite, røde eller postkommunistiske nasjonalister.

Når litterære giganter slik fikk unngjelde sensuren, tillot jeg meg én gang å teste ut hvor årvåkne sensorene var. Tidlig i 1980-årene trykket statsplankom-

misjonens månedstidsskrift *Plänovoje Khozjajstvo* en usedvanlig kritisk og detaljert artikkel som beskrev sammenbruddet i forbruksvareindustrien. Forfatter var handelsminister Valentin Florentjev i den russiske sovjetrepublikken RSFSR. Metoden var å publisere hans fakta i NRKs økonomisendinger på morgenradioen, men uten å oppgi kilden.

Dette skjedde i en reportasjeserie over tre dager. Etter en ukes tid ble jeg innkalt til presseavdelingen i sovjetisk UD. To tjenestemenn anklaget meg for å svartmale sovjetisk økonomisk virkelighet. Jeg hadde jo halvveis forutsett dette. Så jeg hadde tidsskriftet deres med handelsministerens artikkel med meg.

Litt eplekjekk la jeg dette på bordet og sa at de nok ikke hadde gjort hjemmelen sin godt nok. I stedet for å bli flau suspenderte de min faste akkreditering som utenlandsk korrespondent for et halvt år. Så konkret var fordømmingen av den offentlige

erkjennelsesprosessen under denne stagnasjonsæraen at Mikhail Gorbatsjov kom til å kalle de 21 årene fra 1964 til 1985 for en livstidsdom.

Min viktigste og i hvert fall hyppigst brukte dissidentkilde de første fire årene som Moskva-korrespondent var systemkritikeren og marxisten Roj Medvedev. Hans hovedverk *La historien dømme* eller *Ksudu istorij* er utgitt på flere enn femti språk. Hans tvillingbror Sjores var genetiker og gerontolog. Da Sjores kritiserte hvordan sovjetstaten utnyttet forskningssamarbeidet med Storbritannia,¹⁰ ble han sperret inne i psykiatrisk sykehus med diagnosen augmentativ schizofreni. Etter et drøyt år sikret internasjonalt press friheten for «den gale» Sjores. Han endte som professor på den medisinske skolen Mill Hill i utkanten av London. Sammen med broren Roj skrev Sjores Medvedev boken *Kto sumasjèdsjij?* eller *Hvem er gal?* Jeg var ofte hjemme hos Roj på Belomorskaja Ulitsa (Kvitsjøgaten) i nordvestlige Moskva. Da reagerte KGB med en gang. De tagget bilen min utenfor hans leilighet første gangen jeg var hjemme hos ham; etter andre besøk brakk de av vindusviskerne, en mangelvare i sovjetsamfunnet den



Flere øyeblikk fra Hans-Wilhelm Steinfelds lange liv som journalist og russiskekspert. Ovenfra med klokken ser vi: 1) Fire foto av Hans-Wilhelm Steinfeld henger på veggen til NRKs kontor i Moskva. Han er den eneste med fire korrespondentutnevnelser i NRKs historie. Bildet er fra fratredelsen i 2014; 2) Steinfeld sammen med Russlands tidligere visepresident Aleksandr Rutskoj i 2011; 3) Steinfeld på innendørsbanen for skøyte løp i Sotsji før OL-start 2014. Kort etter oppsto det opptøyer i Kyiv, og OL-dekningen ble avbrutt; og 4) Generaldirektør for Russia Today, Dmitrij Kiseljov, sammen med Steinfeld. «Han er Putins pressebaron, vi er uenige i dag, men venner,» sier Steinfeld. Alle foto utlånt av Steinfeld.

gangen. Etter som besøkene fortsatte, satte KGB opp en vaktpost med to mann i en sort Volga med KGB-skilter. Den sto dag og natt utenfor gatedøren til boligblokken vår med motoren i gang vinteren 1983/84. Mikhail Gorbatsjov rehabiliterte Roj Medvedev og fikk ham valgt inn i kommunistpartiets sentralkomite i 1989. Under debatten om å innføre markedsøkonomi høsten 1990 advarte Medvedev med bevingede ord på Folkekongressen i Kreml: «Husk at i Vesten har de en armé av velutdannede jurister og økonomer som ser til at de besungne markedskreftene fungerer sivilisert etter sin hensikt, fra dag til dag. Vi er ikke i nærheten av å besitte en slik kompetanse i Sovjetunionen: å innføre markedsøkonomi tar ikke 500 dager som mange her tror, heller ikke 50 år – snarere 500 år!».

Fredsmarsj 1982

Hovedsakelig kvinnelige fredsaktivister fra de nordiske landene tok initiativet til Fredsmarsj 82 med tog fra Finland over St. Petersburg via Moskva til Smolensk og Minsk. Dette skjedde i samarbeid mellom fredsaktivistene og den sovjetiske fredskomiteen, representert ved Georgij Loksjin. De viktigste medieredaksjonene i Norden dekket det to uker lange evenementet. Blant deltakerne – hvor den gamle SF-eren Hartvig Sætra og Eva Nordland var svært aktive – oppsto det fort kontroverser, særlig over pressedekningen. Mediene reagerte på at fredsmarsjen fokuserte veldig på amerikanske atomvåpen, mens den var markant mindre interessert i å rette oppmerksomheten mot de sovjetiske. Senere ga Mikhail Gorbatsjov Sovjetunionen ansvaret for spenningen som var skapt fra 1979, fordi hans land utstasjonerte SS 20-rakettene i Europa.¹¹ Ja, den siste generalsekretæren for det sovjetiske kommunistpartiet og presidenten i landet mente Kreml i årene fra 1979 til 1982/83 hadde satt verdensfreden og landet selv i fare med det han kalte sin eventyrpolitikk. Deltakerne i Fredsmarsj 82 viste liten forståelse for kritikken av de sovjetiske SS 20-rakettene.

Det oppsto en hard diskusjon fordi de sovjetiske samarbeidspartnerne ville avslutte marsjen ved krigsminnesmerket Katyń utenfor Minsk. Journalister som Jan-Jakov Florian fra *Berlingske Tidende*, Vibeke Sperling fra danske *Information*, Samuel Rachlin fra TV 2

i København, Lennart Lundh fra SVTs *Aktuellt*, Pål T. Jørgensen fra *Dagbladet* og jeg mente stedet ved Minsk var valgt for å trekke oppmerksomheten bort fra Katyńskogen utenfor Smolensk. Fredsmarsj 82 forbi det stedet, som var sammenfallende i navn med det valgte, mye mer profilerte monumentet. Jeg tok med meg et knippe nordiske pressefolk til Katyńskogen, der KGB alene i mai 1940 henrettet 4500 krigsfanger. Skogen var den gangen treningsområde for NKVD, som KGB het før krigen. På minnesteinen ble nazistene ansvarliggjort for udåden i 1982. Men den samfunnsbevisste *kunne* og *burde* visst bedre.¹² I 2010 offentliggjorde Russlands president Dmitrij Medvedev Stalins navnetrekk på ordren over den uhyggelige massakren. I 1982 ble derimot Steinfeld, Sperling, Florian og Rachlin beskyldt av *Pravdas* sjefskommentator og sentralkomitemedlem Jurij Sjukov for å bedrive Goebbels' journalistikk fordi vi minnet om at Katyńmassakren var det eneste tiltalepunktet som nazistene ble frikjent for under Nürnberg-prosessen etter den andre verdenskrig. Etter det angrepet på det frie ord forverret arbeidsvilkårene seg markant for meg som fast korrespondent for NRK i Moskva ut min første periode i august 1984. Å utfordre den historiske sannhet utløste stor aggresjon fra sovjetiske myndigheter, det fikk både den ene og den andre erfare. Den mest berømte poet i USSR etter andre verdenskrig istemte denne konklusjonen. Han het Jevgenij Jevtusjenko, og dette skjedde i boken *Dø ikke før døden* – en halvt selvbiografisk, men skjønnlitterær prosabok.¹³

7. november 1982 samlet folk seg til mottakelse i den sovjetiske ambassaden i Oslo for å markere årsdagen for oktoberrevolusjonen i 1917. Der opptrådte NRKs utenrikssjef Kjell Gjølstein Resi på en sånn måte at det svekket min ryggdekning overfor russerne: Min nærmeste sjef sa til KGB-general Leonid Makarov at mine vansker med KGB skyldtes min vanskelige personlighet, og var ikke KGBs feil. Dialogen ble overhørt av mine kolleger Christian Borch og Åsulv Edland fra Dagsrevyen. De fortalte meg begge om hva Resi hadde sagt. Jeg fant det så utilbørlig at jeg rapporterte Resi til daværende kringkastingssjef Bjartmar Gjerde. For utenrikssjefen som skulle beskytte meg, rev jo – slik jeg så det – med sin oppførsel teppet under den

støtten som jeg trengte fra NRK. Det trodde i hvert fall KGB etter utsagnet som utenrikssjefen kom med overfor KGB-general Makarov. Saken fikk alvorlige konsekvenser som førte til mye mer ufrie arbeidsforhold for meg i Moskva.

Resi ble året etter nektet studieplass ved Forsvarets høyskole og ble av forsvarssjefen offentlig stemplet som en sikkerhetsrisiko.¹⁴

Arrestasjonen av Arne Treholt

Arne Treholt ble arrestert 20. januar 1984. Slik ble det en lørdag morgen at Dagsnytt varslet meg. Jeg skyndet meg til den norske ambassaden. Der åpnet vaktchefen Kjell Dahl døren. Jeg fortalte heseblesende at Arne Treholt var arrestert og siktet for å være KGB-agent. «Gudskjelov at den saken er over!» utbrøt den pensjonerte betjenten fra Politiets overvåkingstjeneste. «Visste du om dette?» spurte jeg. Den hyggelige jazzsaksofonisten smilte og sa at «jeg spanet på ham fra 1975». Overvåkingssjefen Jostein Erstad sa senere til meg at «der flere enn to mennesker samles, blir Kjell Dahl usynlig». Etter kommunismens sammenbrudd i 1991 intervjuet jeg flere pensjonerte KGB-generaler som var i aktiv tjeneste i 1980-årene. Nestkommanderende for utlandsspionasjen var generalmajor i KGB, Boris Solomatin. I intervju med Dagsrevyens Fredagsforum i 1993 bekreftet han at han oppfattet arrestasjonen av Treholt som tapet av en hemmelig agent. Den legendariske KGB-oberst Mikhail Ljubimov gjorde det samme i samme program. I 1995 var KGB-generaloberst Viktor Grusjko nær ved å gjøre det samme i et 80 minutters intervju som jeg hadde med ham om Treholt. Skjønt, Grusjko forsvarte Treholt som en brobygger: I sin siste bok innrømmet Arne Treholt i det minste at han var klar over at KGB prøvde å verve ham, og jeg legger til: uten at han varslet *noen* om hva som var på gang! Norge utviste så ni eller ti russiske medarbeidere ved den sovjetiske ambassaden. Nå kom min forsikring mot utvisning til nytte. Trass årevis med KGB-trøbbel ble jeg ikke utvist. Men naturligvis ble arbeidsforholdene

verre for en norsk arbeidende korrespondent i Moskva. Det toppet seg om morgenen fredag den 6. april 1984. Jeg satt og drakk morgenkaffen på kontoret med utsikt til en nyhetsfattig dag. Da ringte telefonen: «Hans-Wilhelm, hast Du den Artikkel gelest?», lød stemmen til en kollega fra Deutsche Presse-agentur. Jeg ante ikke hva han snakket om. Men han virkelighetsorienterte meg kjapt: Over en dobbeltside i en avis av fullformat haglet det med anklager. Jeg ble beskyldt for å ha prøvd å verve min venn Andrej Korovin. Det het:

Men det at Steinfeld er CIA-agent, det kan ikke utelukkes. Særlig hvis vi husker på at denne nordmannen ble sett i Praha på slutten av 1960-årene.

Der holdt han seg med urostifterne som stelte i stand opptøyer i den tsjekkiske hovedstaden. Vi husker også Fredsmarsj 82. Sammen med marsjdeltakerne gikk 'sovjeteksperten' H.W. Steinfeld fra

Vyborg til Minsk, spredte antisovjetiske rykter og prøvde å splitte fredsforkjempernes rekke.¹⁵

Så der satt jeg uten diplomatisk immunitet. Jeg brukte åtte timer på å oversette anklagene som røpet hyppig overvåking av mitt hjem, til kringkastingssjef Bjartmar Gjerde. Elleve år senere, i 1995, fortalte da pensjonert KGB-generaloberst Viktor Grusjko til meg at hans folk hadde skrevet artikkelen mot meg.

For noen av mine kilder fikk våren 1984 langsiktige følger. Min mentor fra studiedagene var den fremste sovjetiske nordisten i historiefaget, dr.philos. Aleksandr Kan. Både han og ektefellen Ada ble høsten 1984 innkalt til KGB-hovedkvarteret Lubljanka, hvor de fikk alvorlige formaninger mot å ha kontakt med meg. Livet for ekteparet Kan hadde vært vanskelig fra før. Nå ble det verre. Jeg bidro til at de fikk emigrere i 1987: Da mobiliserte jeg Høyres Jo Benkow og Aps Knut Frydenlund samt Olof Palmes bror Sven Bertil Palme til å hjelpe. Palme var professor ved Historiska institutionen i Uppsala.

Avdøde Vibeke Sperling var min meget nære venn

I januar 1991 var det meget spent i Litauen etter at spørsmålet om å melde seg ut av USSR kom på dagsordenen i republikken

og kollega i Moskva. Der samlet den tidligere universitetslæreren i serbisk fra Århus en stor og artig gruppe studenter rundt seg. En kvinnelig student fra Litauen som gikk på teaterhøyskolen Gitis, ba meg om hjelp til å skaffe stoff om Anton Tsjechov på de norske teaterscenene. Det skaffet jeg fra min tante Anne Gullestad, som den gang var sjef på Riksteateret. Først i 1998 lærte jeg om denne studentens skjebne etter at jeg forlot Sovjetunionen i august 1984. Da var jeg blitt nyhetsredaktør i NRK Fjernsynet og sjef for Dagsrevyen. Og jeg hadde forelest om nyhetsfilosofi på den internasjonale TV-festivalen i Cannes, som ble arrangert rett etter filmfestivalen. Lørdagen ville jeg besøke Portofino og inviterte med meg informasjonssjefen i NRK Fjernsynet. Hun ble dermed vitne til hendelsen mens hun tok et glass hvitvin på den tomme strand-kafeen i vakre Portofino. Ved siden av oss satt en lokal mann og snakket engelsk med en nordeuropeisk kvinne. Plutselig henvendte hun seg til meg og spurte om jeg var journalisten Steinfeld fra Norge? Jeg husket henne ikke. Men det var studinen fra Litauen med Tsjechov-oppgaven fra Moskva i 1984. Etter at jeg forlot landet, fortalte hun meg nå 14 år etter, ble hun ble arrestert. Forbindelsen med meg hadde vært ett av anklagepunktene mot henne, og hun ble dømt til sju år i fangeleir. Først etter at Gorbatsjov kom til makten i 1985, ble hun gitt amnesti og utvandret til Vesten mot slutten av tiåret.

*Jeg skjønte hvor viktig dette ropet fra
Jeltsin var, og jeg visste at KGB hadde glemt
å sperre en jordlinje for radio og TV fra
korrespondentkontoret til finsk Yle og
frem til Helsingfors*

Blodbadet i Vilnius i 1991 et forvarsel

Fra oktober 1988 hadde jeg nære og gode forbindelser med førstesekretær Algirdas Brazauskas i Vilnius. Han ble Mikhail Gorbatsjovs mann i Baltikum, åpnet for friheten der og ble etter Sovjetunionens sammenbrudd i 1991 to ganger folkevalgt president i Litauen. I begynnelsen av januar 1991 var det meget spent i Litauen etter at spørsmålet om å melde seg ut av USSR kom på dagsordenen i republikken. Tilfeldig ble jeg den som filmet de første skuddene da én mann ble drept. Det skjedde ved Dom Pechati,

eller trykkerihuset, i Vilnius allerede 11. januar. Da vi kom inn til fjernsynet, var det nødtilstand, og de hadde ingen bilder fra det som var hendt. Jeg ble bedt om å gå rett i studio, der det var direktesending. Uten å se gjennom U-matic-kassetten min fra Dom Pechati først sendte de den rett på luften, med mine kommentarer off-screen på russisk, etter en kort presentasjon av hvem jeg var. Etter 20 minutter var de dramatiske bildene vist. Programlederen spurte hvordan jeg trodde dette ville ende? Vant til sensur svarte jeg: «Vi vet at TV-bildene går til TV-tårnet i Kaunas, men videre?» Videre plukket både Riga, Tallinn, TV-programmet «5. hjul» i Leningrad og YLE i Helsingfors opp sendingen og viste den. I studio hos Bella Kurkova i Leningrad satt borgermester Anatolij Sobtsjak og kommenterte. Den sendingen viste kvin-neredaksjonen «5. hjul» tre-fire ganger, og jeg fikk leserbrev helt fra Vladivostok. To dager senere toppet den litauiske tragedien og *Gorbatsjovs tragedie* seg i Vilnius 13. januar!

Om kvelden stormet sovjetiske tropper TV-tårnet. På veien dit ble vi stanset av sovjetisk militærpoliti som beslagla NRKs TV-kamera. I Vilnius arbeidet jeg nå med den mest berømte nyhetsjournalisten i sovjetisk fjernsyn, Aleksander Ljubimov, sønn av den berømte KGB-obersten Mikhail. I Moskva satt den nesten like kjente TV-journalisten Dmitrij Kisel-

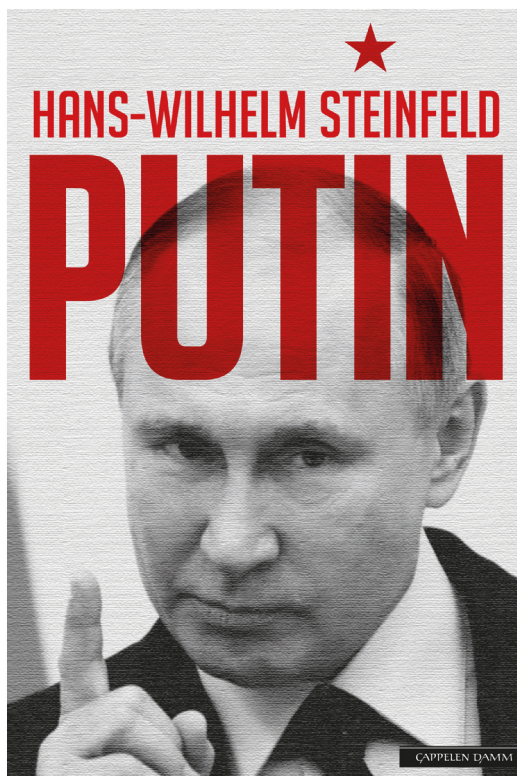
jov og kringkastet stoffet fra NRK i TV-programmet «Vremja» – Dagsrevyen på russisk. Blodbadet ved TV-tårnet ble partisjef og president Mikhail Gorbatsjovs ansvar. I alt ble 14 drept denne uken i Vilnius. Mikhail Gorbatsjov ble ansvarliggjort på det viset at den russiske intelligentsiaen mistet tilliten til vinneren av Nobels fredspris for 1990.

Gorbatsjov selv forsto altfor sent det fatale for hans politiske liv som skjedde i Vilnius. Det var åtte måneder igjen av styringstiden til verdens mest populære politiker, internasjonalt sett. Selv fikk jeg Litauens frihetsutmerkelse «13. januar-medaljen» i 1992 for dekingen av tragedien i januar 1991.

Statskuppet og Sovjetunionens oppløsning

De lyger, de som påstår de spådde at Sovjetunionen skulle bryte sammen for 30 år siden. De som døgnet rundt sier at klokken er tolv, får rett to ganger i døgnet. Riktignok skrev dissidenten Andrej Amalrik boken *Overlever Sovjetunionen til 1984?*

Da president Mikhail Gorbatsjov forlot Oslo i juni 1991 etter å ha takket for Nobels fredspris, som han fikk i 1990 fordi Kreml-lederen blant annet tillot Berlin-muren å falle den 9. november 1989, spurte jeg riktignok på direkten i NRK-TV daværende utenriksminister Thorvald Stoltenberg hvor lenge Mikhail Gorbatsjov «ville vare». Og den 14. august hadde jeg med meg Jeltsin-politikeren Leonid Gurjevitsj til Sjømannsforeningen i Åsgårdstrand. Der som overalt var folk bekymret for om Gorbatsjov satt trygt. «Tryggere enn han fortjener!», svarte arkitekten bak Jeltsins seier våren 1990 i valget til formann for det russiske øverste sovjet. I det minste var telefonen fra vakthavende Torbjørn Færøvik et sjokk for meg på ferie klokken halv fem om morgenen 19. august, da han vekket meg med nyheten om at det var begått statskupp mot Mikhail Gorbatsjov. Straks jeg kom til Moskva om ettermiddagen, ringte jeg på kontoret til Viktor Grusjko, som 12. februar ble unevnt av Gorbatsjov til «hands-on-wheel»-sjef for hele KGB. «Gansik (Lille Hansemann) – Viktor Fjodorovitsj er hjemme!», svarte adjutant-obersten, som kjente meg fra mange telefoner. Og det var generalobersten, som ikke deltok i statskuppet! Halv to om natten slapp statsministeren i den russiske sovjetrepublikken, Ivan Silajev, som jeg kjente godt, meg og min kameramann inn i det beleirete hvite hus, kringsatt av en million moskovitter. De dannet et levende skjold rundt Boris Jeltsin. Leonid Gurjevitsj, som hadde feriert en uke på hytten min i Borre frem til 18. august, var travelt opptatt og lyktes med å få Taman- & Kantemir-divisjonene til å gå over til Boris Jeltsin: For kuppmakerne deployerte de to elitedivisjonene rundt det hvite hus. KGB hadde sperret muligheten for teleks, radio og TV ut fra USSR til Vesten. Jeg var eneste utenlandske journalist inne i «Det hvite hus» sammen med den berømte russiske TV-journalisten Vladimir Moltsjanov. Natten tilbrakte han og jeg sammen med formannen for det øverste sovjet, Ruslan Khasbulatov og Boris Jeltsin. Klokken



Artikkelforfatteren ga i 2020 ut boken *Putin*, om den russiske presidenten.

tolv skulle Boris Jeltsin tale for millionen av mennesker som sto foran balkongen. Noen av lederne i Vesten hadde tatt til orde for «business as usual» med kuppmakerne. Rett før folkemøtet lar Boris Jeltsin i sin beleiring meg intervju seg. Jeg spurte om tiden var moden for Vesten til å si at nå måtte kuppmakerne gi seg? Han mente jo *det*; jeg hadde fått mitt to minutters nyhetsintervju, snudde meg for å gå, og da grep Boris Jeltsin fatt i skuldrene mine og dreide meg rundt. «Bare én ting til: Kun gjennom sendinger som dine kan jeg rope til Verden, og til Gorbatsjov i fangenskap på Krim, at her pågår en kamp for frihet!» Jeg vek plass for Moltsjanov uten sendinger, men som filmet for fremtiden. For jeg skjønnte hvor viktig dette ropet fra Boris Nikolajevitsj var, og jeg visste at KGB hadde glemt å sperre en jordlinje for radio og TV fra korrespondentkontoret



I februar 2014 skulle Steinfeld egentlig til Sotsji for å kommentere OL for Dagsrevyen, men endte fort opp i Kyiv da det utbrøt opp-tøyer mot den prorussiske presidenten. Foto utlånt av Steinfeld.

til finsk Yle og frem til Helsingfors. I løpet av en halv-time var materialet sendt via YLE til Eurovisjonen. En time etter ringte venner fra St. Petersburg fordi de hadde hørt mitt intervju på BBC World Service. For BBC «knabbet» lyden fra routing-gangen i EBU's Clearing House i Brussel. 20 år etter statskuppet laget TV-kanalen NTV spillefilmen «Jeltsin i august» til jubileet i 2011. Spillefilmen ble fulgt av en direktesendt TV-debatt. Jeltsin var død. Bare hans visepresident Aleksandr Rutskoj og jeg ble invitert som eksterne gjester og tidsvitner fra statskuppet. Vi ble venner for livet, fordi vi opplevde mer dramatikk to år etter; da dreide kampen seg for meg om å verne mine kilder, nemlig de to nøkkelfigurene fra statskuppet i 1991, parlamentspresidenten og visepresidenten.

For det russiske samfunnet opplevde beinhard politisk antagonisme i så stor grad at president Boris Jeltsin lot tanks skyte mot «det hvite hus» ved daggry den 4. oktober 1993. Målet var hans egen visepresident Aleksandr Rutskoj, parlamentsfor-

mannen Ruslan Khasbulatov og sikkerhetsminister Viktor Barannikov. De endte alle i KGBs varetekts-fengsel Levfortovo i Moskva.

Det viste seg at jeg var den siste pressemannen som forlot det hvite hus under beleiring – på nytt! Jeg hadde intervjuet alle de tre nevnte politikerne, som nå var fylket mot Boris Jeltsin. Etter denne tragedien for det unge, russiske demokrati fritt fra ettpartisystemet ble jeg innkalt til et fire–fem timers forhør hos Russlands riksadvokat. Tre embetsmenn holdt på med meg. De ville vite særlig hva visepresident Rutskoj hadde sagt til meg og NRK. «Det er da ingen hemmelighet, det gikk teksten på luften samme dag!», prøvde jeg meg på å si. Men det var råmaterialet de ville se, på jakt etter bevis på makt-ran (usurpering) fra visepresident Rutskoj, som de sa. Straffen for slikt var jo døden. Og jeg visste jo at kassetten med råopptakene lå på NRK, SVT og DRs felles redigeringskontor på Kutozovskij Prospekt. Så jeg bløffet mine forhørere: «I NRK har vi ingen tradisjon for å

vide kladder-bøkene våre, og råmaterialet er i Oslo. Vil dere se det, får dere ta ut midlertidig forføyning mot meg og NRK i Oslo byrett, som dere trolig vil tape. Skulle dere mot formodning vinne, skal dere vite at både jeg og kringkastingssjefen heller går i fengsel enn å røpe en journalistisk kilde!» De gikk på finten. Og slapp meg ut. I nattens mulm og mørke hentet jeg råmaterialet. Det deponerte jeg i hvelvet til Norges ambassade ved hjemmet til daværende ministerråd, studiekamerat og ungdomsvenn Leidulf Namtvedt. Da Rutskoj senere slapp fri, fikk han høre denne historien om Leidulf og min «køpenickiade» med riksadvokatens etterforskere. Det ble varige vennskap av slikt.

Den største skuffelsen i mitt liv de siste 30 årene var å se hvordan 400 millioner mennesker brukte sin frihet etter at de var befridd fra jernteppet i 1989 og ettpartistaten i USSR i 1991. Vonde vaner er tungt å endre, også levningen sensur fra mer diktatoriske dager. To kriger i Tsjetsjenia (1993 og 1998) bidro til å forråe den politiske mentaliteten i Russland.

Tsjetsjenia-krigene

De to krigene i Tsjetsjenia bød på store utfordringer for alle NRKs korrespondenter i Moskva mellom 1992 og begynnelsen 2000-tallet. Min 50-årsdag tilbragte jeg på russernes enorme, telbaserte militærleir Khankalà utenfor Groznyj, Tsjetsjenias hovedstad. Der forærte KGB-general Aleksandr Zhdanovitsj meg hyggelig en utskåren, tsjetsjensk ørn i eik og en granat fylt med syv liter vodka på dagen. Vodkaen ble drukket sammen med en spraglet blanding av pressefolk og KGB-folk i et 16-manns telt med kakkelovn i striregn over gjørmehavet i leiren. Ørnen fra KGB smykker min uteterrasse på hytten min i Borre. Min eneste sensuropplevelse inntraff imidlertid først i 2003, og da i naborepublikken Ingusjetia. Rett fra filming i en svær teltleir for flyktninger fra Tsjetsjenia i den ingusjetiske hovedstaden Nazran skulle NRKs daværende og nåværende eminente kameramann Jurij Linkevitsj og jeg fly tilbake til Moskva. Men to representanter for det russiske sikkerhetspolitiet FSB kom om bord og ba Jurij følge med inn i terminalen igjen. Der gjennomlyste de Betacam-kassetten.

Slikt kan ødelegge filmmaterialet. Heldigvis hadde

jeg tatt de to siste, mest brennbare kassetten fra flyktningeleiren på innerlommen, og slik ble disse reddet fra sensuren. Utenriksminister Jan Petersen (H) var tilfeldigvis samtidig i møte med den russiske utenriksministeren, den liberale Igor Ivanov, i regi av Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa, OSSE. Petersen protesterte heftig og oppnådde faktisk skriftlig unnskyldning fra russisk UD for overgrepet mot pressefriheten for NRK-teamet i Ingusjetia. Når man har opplevd slikt, tenkes det bare på deadline. Vi rakk flyet til Moskva og Dagsrevyens sending.

Tragedien i Kiev 2014 – mitt siste, store korrespondentoppdrag

Konflikten mellom Russland og Ukraina over annekshjonen av Krim i 2014 er fremdeles den største knuten på tråden på øst-vest-aksen mellom Russland og resten av Europa.¹⁶ I februar 2014 skulle jeg være OL-reporter for Dagsrevyen i Sotsji. Men opptøyer i Kiev mot den prorussiske presidenten der førte meg raskt til Kiev: Torsdag 20. februar ble jeg vitne til at femti mennesker ble skutt og drept foran Dagsrevyens kamera i Kiev.

Dramaet i Ukraina ble mitt første møte med medieaggresjon på sosiale medier. I Norge kalte ukrainere bosatt i vårt land meg for Putins hore i begynnelsen av denne fatale uke nummer 8. På russiske nettsteder i Norge ble jeg kalt ukrainsk fascist. Der og da bestemte jeg meg for at den slags forsøk på sensur ville jeg ikke utsette meg for i fremtiden. Når det gjelder sosiale medier, så er jeg ikke engang den dag i dag på Facebook med mine egne barn – av prinsipp og klok av skade. Fra dekningen av krigen i Kosovo i 1999–2000 hadde jeg også lignende erfaringer. Serbere i Norge mente jeg var USA-vennlig, kosovo-albanere ga uttrykk for at jeg var for kritisk til deres geriljabevegelse UCK.¹⁷ I 2004 ville Polens utenriksminister Adam Rotfeld saksøke meg for utsagn om vedvarende antisemittisme i Ukraina og i Polen under den oransje «revolusjonen» i Kiev.¹⁸ Så man får fiender når ens journalistiske mandat er kontroversielt over mange år. Tåler man ros, får man tåle ris som journalist. Men direkte overgrep som sensur skal ikke tåles. Målet med denne artikkelen var å dele egne erfaringer med sensur i utenriksjournalistikken for



Karikatur-gave fra ass. kringkastingsjef Tor Fuglevik, oppsigelsesbrevet til Steinfeldt, NRK etter et langt liv i allmennkringkasteren.

gjenkjennelsens skyld for dem som har slikt foran seg. Det var jo et liv i uforutsigbarhet å være journalist. Du visste ikke alltid hvilken by du ville våkne opp i neste morgen som utenrikskorrespondent.

I alt logget jeg inn 37 og et halvt år i Norsk Riks-kringkasting. Jeg hadde vært utnevnt fire ganger til utenriks-korrespondent. 18 av disse årene tjenestegjorde jeg altså i utlandet. Det var selvsagt mange i NRK og medieverdenen ellers som ikke kjente meg. Jeg hadde lyst til å avslutte mitt journalistiske virke som utenriksmedarbeider i Dagsrevyen. For de tre tidligere gangene jeg vendte hjem tidligere etter år ute, ble jeg tildelt andre oppgaver: Treholtsaken i 1984, OL på Lillehammer og senere programledelse i 1994, Dagsnytt 18 i 2003 ispedd virke som utenrikskommentator i NRK. Nå trengte jeg «sitteplass»: Men den nye kringkastingsledelsen under Tor Gjermund Eriksen ville ikke la meg arbeide i utenriksavdelingen. Vi samtalte et helt år om dette frem til 2014.

Da demret det for meg at NRK verken ville ha meg på utenriks, som utenrikskommentator eller som programleder i Urix, for der gikk Christian Borch av i juni 2014. Var det janteloven som rammet meg, jeg tror nok det, sett i etterpåklokskapens klarsyn. Uansett tenkte den gamle nyhetsredaktøren for NRK Fjern-

synet, som tittelen min hadde vært, at jeg ikke hadde noe mer å snakke med min gamle arbeidsgiver om. Derfor sendte jeg inn min oppsigelse 7. juli 2014, uten å be om avgangsvederlag, som så mange andre fikk. Frittalenhetsrommet om NRKs journalistikk i det offentlige rom fra min side litt senere gjorde at NRK omtrent aldri senere brukte min kompetanse som ekstern utenriks-kommentator. Så kritikk har sin pris, også i en kringkaster som oppfatter sitt samfunnsoppdrag som liberalt, tolerant og mangfoldig.

Noter

- 1 Andrej Kovorin ble gift med den berømte journalisten Elisabeth Hedborg fra Sveriges Television.
- 2 Se neste avsnitt.
- 3 Hans Wilhelm Steinfeldt (1984). *Istid i Moskva*. Oslo: Cappelen. Se side 69 og kapittelet «Amund Myhre og Einar Gerhardsen».
- 4 *Istid i Moskva*. Se kapittelet «TV-programmene som KGB stanset», s. 78-91. Programmet om Einar Gerhardsen og hans venn Amund Myhre, som også ble stanset, beskrives under avsnittet «Einar Gerhardsens syn på kommunismen».
- 5 Se også *Istid i Moskva*, s. 90.
- 6 Mikhail Gorbatsjov (2017). *Ostajus' optimistom (Jeg forblir optimist)*. Moskva: AST, s. 119.
- 7 Se *Internasjonal politikk* nr. 2 (2004) s. 244-250, for omtale av Viktor Brailovskij.
- 8 Jurij Nagibin, J. (1983). *Tålmodighet*. Oslo: Cappelen.
- 9 Hans Wilhelm Steinfeldt (2020). *Putin*. Oslo: Cappelen Damm, s. 199.



- 10 Det samme skjedde med Norge: Russerne sendte postdoktor-kandidater til Sintef, mens Norge sendte harmløse filologer ispedd en og annen historiestudent til Moskva. NHH/Sintef ble et av KGBs viktigste sivile mål i Norge under den kalde krigen.
- 11 Gorbatsjov (2017), s. 277.
- 12 Janusz K. Zawodny (1972). *Døden i skogen*. Oslo: Aschehoug. Den norske utgaven fra 1972 og var meget fremme i diskusjonene om stalinismen ved universitetene i Oslo og Bergen. Utgivelsen forelå på norsk allerede ti år før Fredsmarsj 82.
- 13 Norsk utgave kom ut i 1994: Jevgenij Jevtusjenko (1994). *Dø ikke før døden*. Oslo: Cappelen.
- 14 Se bl.a. VG 22. september 1983, s. 1 og 4.
- 15 *Istid i Moskva*, s. 115–119.
- 16 *Putin*, s. 145–157.
- 17 Hans Wilhelm Steinfeld (1999). *Solsikkene på Balkan*. Oslo: Cappelen.
- 18 <https://www.vg.no/rampelys/tv/i/ejiv4/steinfeld-refses-av-polsk-ud>